

18. Кулінич І. М. Українсько-німецькі історичні зв'язки. – К. : Наукова думка, 1969. – 226 с.

19. Лукьянов К. Т. Интернациональные связи между трудящимися СССР и Германии в годы социалистического строительства (1926–1932) : монография / К. Т. Лукьянов. – Л. : Гос. Научно-технич. изд-во, 1968. – 132 с.

20. Львунин Ю. А. Интернационализм в действии: Интернациональные связи советского рабочего класса в годы советского строительства в СССР / Ю. А. Львунин. – М. : Мысль, 1985. – 189 с.

21. Неделя германской техники // Вестник русско-германской науки и техники. – 1929. – № 1. – С. 95–96.

22. Озеров Л. С. Строительство социализма в СССР и международная пролетарская солидарность (1921–1937) / Л. С. Озеров. – М. : Мысль, 1972. – 236 с.

23. Технические новости. – 1929. – № 17–18. – С. 8–59.

24. Тырмос А. К. Неделя германской техники // Технические новости. – 1929. – № 16–17. – С. 8–12.

25. Хропика // Вестник русско-германской науки и техники. – 1932. – № 5–6. – С. 149.

26. Шмидт Я. П. О советско-германской конференции по стандартизации и производству новых строительных материалов // Вестник русско-германской науки и техники. – 1932. – № 4. – С. 3–5.

Надійшла до редколегії 10.01.2013

УДК 94(477)(=113.6) «1933/1937»

Т. Л. Кудрицька

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНСЬКІ ШВЕДИ В РОКИ СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ (1933–1937)

На підставі архівних матеріалів розглянуто маловивчений аспект сталінських національних репресій – репресії шведської національної меншини. Зроблено аналіз судових процесів по справі шведів, які відбулися у 1933 р. і 1937 р.

Ключові слова: національні репресії, Старошведське, Швеція, судовий процес, допити.

На основании архивных материалов рассмотрен малоизученный аспект сталинских национальных репрессий – репрессия шведского меньшинства. Сделан анализ судебных процессов по делу шведов, которые состоялись в 1933 г. и 1937 г.

Ключевые слова: национальные репрессии, Старошведское, Швеция, судебный процесс, допросы.

In the article on the base of archival materials poorly studied aspect of Stalin's national repression – repression the Swedish minority is considered. The author analyzed trials of Swedes, which took place in 1933 and in 1937.

Keywords: national repression, Staroshvedske, Sweden, trials, interrogations.

Anhand von Archivmaterialien wurde ein wenig erforschter Aspekt der Stalinschen nationalen Repressionen, die Repressionen gegen die schwedische Minderheit, untersucht. Analysiert wurden Gerichtsverfahren, die 1933 und 1937 gegen Schweden geführt wurden.

Schlüsselbegriffe: Repressionen gegen Nationalitäten, Alt-Schwedendorf, Schweden, Gerichtsverfahren, Verhöre.

Процес розскрєчення архівних матеріалів, розпочатий за радянських часів, вплився у появу в сучасній українській історіографії значної кількості наукових робіт, присвячених дослідженню раніше замовчуваних тем. Зокрема, однією з них виступає проблема політичних репресій. Доступність документів радянських органів державної безпеки надає науковцям можливість ознайомитися з інформаційно-аналітичними записками ВНК, ДПУ, ІКВС, архівно-кримінальними справами репресованих за політичними мотивами громадян та ін. Як результат цього, у геометричній прогресії зростає кількість праць на дану тематику. Про масштаби вивчення політичних репресій свідчить той факт, що лише бібліографічні довідники налічують до 5 тис. позицій літератури [7, с. 8].

Окремим напрямом виступають роботи, присвячені тематиці національних репресій [1; 6; 10]. Разом з тим треба зазначити, що переважна їх більшість звертає увагу на дослідження долі тих етносів, які по чисельності жертв понесли найбільші втрати. Вчені виокремлюють німців, поляків, харбинців, румун, латишів, естонців, китайців, болгар та ін. [6]. Саме серед тих «інших» загубилася шведська етнічна меншина, яка з 1782 р. мешкає у с. Зміївка (колишнє Старошведське) Херсонської області.

Так сталося, що тема національних репресій шведської меншини майже не знайшла висвітлення в українській історіографії. Можна сказати лише про парис Ю. Голобородька, в якому наведено епізоди

із допитів псевдів, звинувачених у контрреволюційній діяльності, та інформація щодо судового вироку [2, с. 25-229]. Говорячи про зарубіжну історіографію, варто назвати роботу Ю. Хелдмана, присвячену комплексному дослідженню історії шведської меншини. У ній на фактовому рівні знайшли відображення юлі 1930-х років. Дослідник описав дві хвили арештів мешканців Штрешведського та назвав прізвиська інформаторів, відювідальних зацарешти [11, с. 68-69].

З огляду на вищесказане актуальність зрешення до теми національних репресій шведської меншини є осмидною.

Мета даної статті полягає у вивченні проявів репресивних заходів щодо шведського населеннята сволюції її характеру у зв'язку із зміною внутрішньополітичної ситуації у Радянському Союзі. Для досягнення мети доцільно вирішити такі завдання: по-перше, охарактеризувати судовий процес над шведами у 193 році, звертаючи увагу на такі моменти, як постапова звинувачен, протоколи допитів підозрюваних та свідків, винесення вироку; по-друге, проаналізувати відмітні риси судових засідань 937 року і всаовити причину їх зміни.

Кінець 20-х – початок 30-х років ХХ століття був одним із визначальних моментів історії шведської мшшини СРСР. Примусова колективізація, ігнорування національних інтересів, релігійні утиски вплинули на формування ресміграційних пастроїв у шведському середовищі. У серпні 1928 р. селяни пацавили до ВУЦВК клопотання про дозвіл всім бажаючим виїхати з Швеції [5, с. 133]. Радянське керівництво намаглося відмовити шведів від переїзду, створивши спеціальну комісію для вивчення причин еміграційних пастроїв населення. Її висновки, які містили програму заходів по піднесенню бідняцьких господарств та виявленню лінії культурно-національного розвитку шведів, не переконали селян [8, с. 124-128]. У червні 1929 р. майже все населення Стадшведського (окрім 6 родин) виїхало у Швецію. Черв два роки 24 осіб, псевдоволіснї умовами проживання, повернулися до Радянського Союзу, сподіваючись отримати обіцяну у 1929 р. допомогу у фінансуванні їх господарств [8, с. 129-131]. Проте радянське керівництво не поспішало виконувати свої слова. Повним ходом йшло розкруклення, продовжувалася колективізація, постала зароза голоду. Середовищі шведів, які на власному досвіді спробували «приняди» процесу переїзду до нової країни, знову таки поширилися еміграційні пастрої, які підсилювалися агітацією духовенств та рідні в Швеції. Але Радянська влада не збиралася у другий раз пацавати їм шанс

8 березня 1933 р. почалася кримінальна справа по звинуваченню Нурберга Матвія Матвійовича, Сигалета Семєна Семєновича, Кнутаса Олександра Христофоровича, Андерсона Карла Петровича та Утаса Петра Едуардовича у антирадянській пропаганді та агітації за ст. 54-10 Кримінального кодексу СРСР.

За допомогою протоколів допитів можна реконструювати тогочасні події. Преподобний Х. Гоас, який виїхав у Швецію під приводом збору коштів для допомоги голодуючим, у своїх листах до жителів Старошведського пропонував їм прислатися до нього. Пізніше від нього надійшов лист зі списком прізвищ селян для збору підписів серед бажаючих повернутися у Швецію. Шведи проявили ініціативу і, за допомогою Карла Андерсона, склали копію цього списку «на случай недоразумения» [4, с.16]. В результаті збору підписів підписалося 68 хазяїв, які прагнули покинути СРСР [4, с. 142]. 5 березня 1933 р. Сигалет С.С. та Нурберг М.М. вирушили до поштового відділення Каховки з метою відправки Гоасу листа із підписами.

Треба зазначити оперативність реагування Радянської влади на цей вчинок. А вже 8 березня 1933 р. почався судовий процес над активістами збору підписів. Також відбулися допити тих шведів, які співпрацювали із звинуваченими. Згідно із протоколами, підозрювані були переважно бідняцького походження, проблем із законом до цього не мали, за винятком Сигалета С., який притягувався до суду через крадіжку. Найважливішою підставою для звинувачення було компрометуюче минуле підозрюваних: еміграція у Швецію 1929 р. Окрім того, усі вони контактували із рідними, які залишилися у Швеції. Так, Кнутас О. повернувся в СРСР без родини, тому регулярно переписувався із дружиною. Нурберг М. також підтвердив існування письмового зв'язку із колишніми сусідами, які лишилися у Швеції. Портє Ф. зізнався, що в листуванні із рідними скаржився на погані умови життя в СРСР і просив допомоги, але підкреслив, що листи із Швеції надходили рідко і здебільшого до його матері [4, с. 19].

На допитах кожен наголошував про особисте небажання повторного виїзду із СРСР або паводив обставини, які змусили його прийняти це рішення, наголошуючи на відсутності продуктів харчування. Нурберг М. вбачав у підписанні списку «улучшение положения» [4, с. 14]. Напевно він бажав отримати обіцягу радянським керівництвом у 1929 р. допомогу у піднесенні господарства. Андерсон К., який представляв у Старошведському комуністичну партію Швеції і не був корінним мешканцем села, також підкреслив своє небажан-

ня повернутися до рідної країни: «Я лично в Швецию не собиралось ехать, по туг скверно, 3 месяца не получал жалования... хотел уехать в Ленинград, устроиться там агрономом» [4, с. 16]. За словами кандидати ВКП(б) Лідії Утас, повертатися у Швецію ні вона, ні її син не мали бажання [4, с. 42]. Герман П., на ім'я якого надійшов лист від Гоаса із списком, зазначав: «Я лично не хочу эмигрировать в Швецию и из-за этого ссорюсь с женой, которая этого хочет» [4, с. 18]. Кнутас О. апелював до тяжкої хвороби та бажання возз'єнатися із дружиною, яка залишилася у Швеції [4, с. 7]. Гінас А. виправдовувала свій вчинок турботою про дітей, яким не вистачало продуктів харчування: «дети плачут, просят есть» [4, с. 37].

Допитувані павели прізвизца активістів по збору підписв. Невідомим залишається їх мотив: чи то вони хотіли перскопати ваду у своїй лояльності та незначущості проступку в порівнянні із вчинком одпосельців, або ж не усвідомлювали шкоди від своїх слів. Треба зазначити, що одностайності у визначенні активістів не було. Найдіяльнішим, за словами більшості, був Кнутас О. Тут треба взяти до уваги його скрутний матеріальний стан та сумування за родиною, а також таку рису характеру, як потяг до публічного обговорення особистих проблем. Герман П. зазначав, що Кнутас постійно каржився на те, що у СРСР його не хочуть лікувати [4, с. 18]. Портс'Ф. причиною виникнення еміграційних тенденцій назвав діяльність Кнутаса, який скаржився на погані умови життя, здоров'я, підбурював жінок до еміграції, відвідував консула для отримання дозволу на виїзд [4, с. 19–20]. Особливої уваги заслуговують свідчення Макара Шурдука – секретаря партійного осередку Старошведського, який детально охарактеризував Кнутаса О. Той, за його словами, постійно говорив про немигучість смерті шведів від голоду в разі ігнорування варіанта еміграції. За словами Шурдука, О. Кнутас негативно вплинув на хід збирання урожаю, розпродавши своє майно і показавши приклад іншим [4, с. 38]. Д. Краковський уточнив, що Кнутас публічно зачитував листи від дружини із переліченням персваг проживання у Швеції [4, с. 41]. Сам же Кнутас назвав найактивнішим Нурберга М., вплив якого змусив його підписати список, а також наводив імена Сигалета С., Альберса Г., Гінас А. [4, с. 8].

Допитувані цитували одпосельців, протиставляючи свої вчинки із очікуваннями більшості. Наприклад, Петро Утас зазначає що його повернення із Швеції селяни зустріли із обуренням, наводячи слова Нурберга М., який висловив колективну думку: «Ты дурац ехал обратно, а мы хотим ехать в Швецию» [4, с. 25].

Із протоколів допитів доцільним здається зазначити активність жінок у зборі підписів. Андерсон згадував про незнайомих йому жительок Старошведського, які прохали його допомоги в еміграції до Швеції [4, с. 16]. Сигалет С. взагалі сказав, що агітацію за повторний виїзд вперше розпочали жінки, виділивши Альвіну Гінас, яка, за його словами, говорила: «Здесь жизни не будет, мы останемся без хлеба» [4, с. 30]. Кінець листопада, за словами чоловіка, був періодом росту еміграційних настроїв, які виражалися у написанні жінками листів до соціального управління Швеції з проханням взяти на себе витрати у випадку зворотньої міграції селян. Прикро, що у прагненні показати свою чесність слідчим, Сигалет назвав ім'я і своєї дружини Христини [4, с. 10, 31]. Ліпа Портъє, навпаки, намагалася захистити чоловіка, зазначила, що підписала список від його імені: «Муж не принимал участия, а участвовала я» [4, с. 28]. Мотивуючи відсутністю харчів і голодуванням дітей, Гінас Альвіна доповіла про особисту ініціативу в написанні листа до пастора Гоаса з проханням допомоги в організації виїзду [4, с. 37].

У протоколах допитів незримо відчувається бажання деяких свідків звести особисті рахунки із односельцями. Наприклад, Зикфрід Утас вказав факт підписання Лідією Утас списку, додавши інформацію про зловживання цією службовими обов'язками: використання сировини молочної ферми для власних потреб [4, с. 22]. У свідченнях Слизавсти Утас знаходимо інформацію про зв'язок Нурберга із Гоасом, хоча вона не уточнила про характер цього зв'язку. С. Утас допела до відома слідчих слова Нурберга щодо нецільності співпраці із СРСР: «На союзы работаем, а хлеба нет, сидим голодные, лучше вести индивидуальное хозяйство». Поряд з цим жінка навіла більш значимі для неї проступки односельця: систематичні крадіжки Нурбергом зерна, які, за її словами, вимірювалися пудами. На допиті С. Утас згадувала про бажання дружини Сигалета С. якнайшвидше повернутися до Швеції, приводячи вислів останньої: «Голодные здесь не будем сидеть» [4, с. 35].

Допити головних підозрюваних повторювались кілька разів. З кожним наступним звинувачуванні наводили все більше подробиць, які свідчили про їх вину, називала повні імена тих, хто спричинив еміграційні настрої. Так, 10 березня на другому допиті Сигалет С. визнав себе винним у зборі підписів серед селян неслгалним шляхом, а також у навмисному дезінформуванні органів ДПУ про еміграційну діяльність шведів [4, с. 33]. 7 березня Кнутас О. свідчив про визначну роль шведської журналістки Альми Братен у викиненні смі-

граційних пастроїв серед населення. Що здається дещо надуманим, адже візит тривав всього одну добу. Чоловік зазначав, що вона вмовляла його повернутися у Швецію і дала 8 руб. Сигалет С. назвав її візит підозрілим, адже після нього в селі поширилися чутки про шпіонаж. За його словами, Братен дала завдання Нурбергу писати їй листи з інформацією про життя селян у Старопшведському, на що той відмовився [4, с. 34].

11 березня Кнутас О. визнав себе винним у замовчуванні інформації і розповів нові подробиці. Чоловік описав поїздку з Братен у Берислав, під час якої та розпитувала про його погляди на соціалізм, релігію та національне питання. За словами шведа, журналістка намагалася палатувати його націоналістично, доводила необхідність віри у Бога. Поряд Кнутас доводив слідчим свою непохитність вмовлянням Братен, називаючи себе атістом, який не зважає на національне питання і позитивно ставиться до соціалізму при усіх труднощах останнього. Відводячи від себе підозри у зраді, Кнутас говорив, що Альма намагалася його завербувати для чогось, але засумнівалася через виказані ним погляди. Хоча все-таки зізнався, що написав їй листа зі скаргою на життя в СРСР, за якого не отримав обіцяної винагороди [4, с. 47–50]. 24 березня Кнутас покаявся у написанні листів до Братен, визнаючи винуватість у проведенні активної агітації та невиконанні розпоряджень ДПУ, про які до цього часу не згадував [4, с. 127].

11 березня, що дивно само по собі, адже звинувачувані одночасно привели аналогічні факти, Нурберг теж «згадав» про Братен, яка розпитувала про оплату трудовців, обсяги здачі хліба. Відчувається, що чоловік говорив словами, які не раз чув від слідчих на допиті, адже причиною незадовільного матеріального стану шведів він назвав невиконаний план хлібозаготівлі за відсутності трудової дисципліни та релігійної традиції вихідного дня у педілю [4, с. 51].

З кожним наступним допитом лише Карл Андерсон дотримувався початкових свідчень, заперечуючи свою вину. Наголошував, що створив списки без всякого умислу в якості освіченої людини, не вважаючи це злочином [4, с. 86]. Тут же чоловік приводив цитати Лєніна про свободу пересування країною, почуті ним від шведів [4, с. 128]. Напевно належний рівень освіти допоміг йому грамотно представити свої вчинки, що утруднило для слідчих трактування їх як злочину. Саме це і врятувало його від покарання, яке не оминувало інших звинувачених.

Заключна постанова суду містила чимало протиріч. Так, причиною формування сміграційних пастроїв була названа антирадянська діяльність та організація сміграції Нурбергом М., Сигалстом С., Кнутасом О., які для цього використали цсполадки в роботі артілі. Поряд говорилося, що до приїзду Альми Братсп шведи не думали про сміграцію, каталізатором цих пастроїв стала журналістка. Наступним спірним момсптотом стала теза про секретність проведення Нурбергом і Сигалстом активної сміграційної діяльності. Виникає питання: від кого в секреті проходила ця діяльність – від селян, яких вони мали агітували, чи від Радянської влади, на поступки якої дсхто з них намагався вплинути загрозотою виїзду? Так чи інакше, кінець цьому судовому процесу поклав вирок трирічного заслання усіх підозрюваних, крім К. Андерсона, який був виправданий. Вирок для видимості законності був підкріпленний медичними довідками про здатність засуджених проживати у всіх районах СРСР, в тому числі і з найсуворішим кліматом [4, с. 139].

Наступного разу Нурберг М. М., Сигалст С. С., Утас П. Е. у компанії з Кнутасом П. І., Нурбергом І.П., Германом Хр. А., Нурбергом С. Г. та Гінас А. з'являються в полі зору ДПУ в 1937 р. 31 серпня даного року було розпочато кримінальну справу по обвинуваченню вищезгадуваних шведів у шпіонажі, антирадянській пропаганді та агітації і в участі у контрреволюційній агітації за 54-6, 54-10, 54-11 статтями Кримінального кодексу УРСР відповідно.

Прецедсптотом до збудження цієї справи, яка була однією із сотень тисяч аналогічних, стали події в СРСР загальнополітичного масштабу. Доповідь Й. Сталіна на пленумі ВКП (б) від 23 лютого – 5 березня 1937 про «Недостатки партийной работы и мерах ликвидации троцкистских и иных двурушников» дала законний привід до усунення та знищення будь-яких підозрілих осіб. 2 липня 1937 р. вийшла постанова Політбюро «Об антисоветских элементах», в якій колишні політв'язні, які повсрнулися із заслання, обвинувачувалися у антирадянських та диверсійних злочинах на рівні колгоспів і радгоспів. На основі цих постанов 31 липня вийшов наказ НКВС СРСР під № 00447, який передбачав у чотиримісячний термін піддати репресіям усіх, хто так чи інакше боровся із Радянською владою та мав судимість по політичних мотивах [6]. Підставотою для звинувачення були революційне минуле, участь у громадянській війні на стороні ворога, судимість, підозріла національність. Наявність родинного зв'язку та будь-яких контактів із підданими інших держав покляла початок

розгортанню репресій за національною ознакою, які торкнулися названих вище жителів Старошведського.

Звертаючись до постанови обвинувачення, бачимо цікавий факт. Якщо подумати логічно, то особа, яка займається шпійською діяльністю на користь іншої держави, і тому намагається не виділятися із оточення, навряд чи стане привертати до себе увагу займаючись антирадянською пропагандою та агітацією. Таке формулювання містило взаємовиключні складові, що не завадило застосувати його для винесення звинувачення.

Треба зазначити, що кримінальна справа над шведами, яка розпочалася 31 серпня 1937 р., суттєво відрізнялася від судового процесу 1933 р. Найперше, що впаде в око, це ще два пункти обвинувачення у шпійнажі та участі у контрреволюційній агітації, про які ніхто не згадував у 1933 р. Також варто відзначити показання свідків. Представлені протоколи допитів псевдикої за обсягом, але надзвичайно інформативні. Справляється так враження, ніби свідки поставили собі за мету довести до відома слідчих якомога більше викривальної інформації. Викликає здивування шаблонність показань, хоча вони і наведені вільним текстом, де представлена розповідь свідка, та все ж здається, що записи були зроблені під диктовку. Настільки показання збігаються у формулюванні, черговості та однаковому перекопанні у підривної та шпійській діяльності підозрюваного. Характерно, що свідків на таку значну кількість звинувачених залучили лише шість, п'ять з яких давали свідчення стосовно Кнутаса І.П. Усі вони звинуватили колишнього голову сільської ради в організації еміграції 1929 р., листуванні із пастором Гоасом, публічних виступах проти Радянської влади та колективізації. Так, Кнутас П. навів слова Кнутаса І., які той, нібито, виголошував під час переїзду до Швеції на кожній станції при зібранні народу. З них дізнаємося, що Кнутас І. у свої виступах звинувачував Радянську владу у жорсткому поводженні із людьми, що спонукало їх шукати кращої долі в інших країнах [3, с. 26]. Племішник обвинуваченого Утас І. цитував висловлювання дядька стосовно судового процесу над Тухачевським «убивають самих умних людей: Зиновєва, Камєєва, Пятакова. Все это делал Сталин и все политбюро» [3, с. 36]. Одна ця фраза в ті часи могла забезпечити підозрюваному покарання засланням або і фізичне знищення.

Щодо зв'язку з Гоасом, то, за словами понятих, Кнутас І. отримував від пастора «диспензную и материальную помощь» за «распространение провокационных слухов, агитсоветскую агитацию и шпи-

онскую деятельность» [3, с. 27, 35, 58, 62]. Причому звинувачення не підтвержені конкретними прикладами стосовно розміру грошової допомоги, змісту листів. Так, Шурдук М. визнав, що йому нічого не відомо про зміст листів, так як він їх не бачив і не читав, до того ж не володіє шведською мовою [3, с. 47].

Компромісуючі свідчення відрізнялися не тільки кількістю, але й різноманітністю. За словами Шурдука М., Кнутас І. категорично не сприймав колгоспи, як благо для селянина, говорячи: «В колхоз не вступлю – с него ничего не получу и останусь без брюк» [3, с. 47]. Виключно всі свідки проіформували слідчих про самовільне зменшення Кнутасом І. податків для тих селян, які придобалися до нього хабарами. Із їх слів випливало, що колишній голова Старошведського отримав вигоду у збиток державній скарбниці. Знову ж таки ніяких конкретних прикладів з приводу корупційної діяльності Кнутаса І. наведено не було. Дивним здається те, що свідки звинуватили чоловіка у сприянні звільнення Утаса П. Е. із в'язниці у 1932 р., більше того, до них приєднався навіть сам Утас П. [3, с. 28, 62, 129].

Також Кнутас І. був звинувачений у розповсюдженні недостовірної інформації про своє членство у комуністичній партії, яке не знайшло підтвердження під час партійної чистки. Ніяких роздумів свідків з даного приводу не було представлено, окрім констатації персонності, що Кнутас І. повернувся із Швеції із єдиною метою «приїхав проводить шпionську роботу» [3, с. 58].

Репрезентація єдиного допиту підозрюваного у судовій справі суттєво відрізняє слідчий процес 1937 р. З цього слідує, що допит кожного підозрюваного відбувся лише один раз. У той же час це викликає певні сумніви, адже справляється враження, що шведи дають свідчення, використовуючи фрази, які могли сформулюватися у них лише під впливом багаторазового спілкування зі слідчими ДПУ. Так, Кнутас І. розпочав показання визнанням своєї участі у конгресової організації, яка пібило існувала в Бериславі з 1926 р. по 1929 р. [3, с. 113–114]. Сигалет С.С. назвав метою діяльності організації «сбор сведений шпионского характера о состоянии крестьян и рабочих, невыполнение рабочих планов, отчеты Гоаса, агитация новой эмиграции» [3, с. 152]. Чоловік паголошував на зростаючій ненависті до Радянської влади після свого повернення із заслання у квітні 1936 р. [3, с. 155]. Нурберг М. серед своїх антирадянських дій згадав лише негативне ставлення до хлібних закупівель, тоді як решту не зміг пригадати [3, с. 162]. Схоже на те, що швед навіть під тиском не зміг вигадати чогось більш компромісуючого.

Гінас А. підтвердила публічне зачитування листів від Гоаса, якими підсилювала «психорощес пастросніс среди колхозників» [3, с. 179]. Герман Х. взяв на себе винув за розповсюдження чуток про скоре видацня закону, який дозволить вільний виїзд із СРСР, а також про розпочату Німеччиною і Австрією війну проти СРСР і його скорий про- граш [3, с. 174].

Певні розбіжності у показаннях спостерігаються у визначенні кількості зібрань організації. Так, Кнутас І. говорив про 30–35 засі- дань, Сигалет С. згадував 20–25 [3, с. 114, 152]. Утас П. також визнав своє членство, але в контрреволюційній організації, яку організува- ли Андерсон К. і Лаунштейн у 1933 р. у Швеції [3, с. 123]. Що внесло деяку хаотичність у свідчення. Не змогли підозрювані вказати приз- вища учасників цієї організації, обмежившись іменами затриманих, хоча Кнутас І. говорив про 20 членів групи [3, с. 114].

Цікавою є різниця у характері показань. Наприклад, Кнутас І. розповів лише про свою діяльність, називаючи себе «провокаато- ром, агітатором шведської контррозвідки», який звітував перед Го- асом кожні 10 днів про те, що відбувається у шведському середо- вищі [3, с. 115]. Нурберг І. також повністю визнав свою антирадян- ську діяльність, яка полягала у звітах Гоасу про положення шведів у СРСР, стан економіки у їх колгоспі [3, с. 142]. Немов для підсилен- ня своєї вини Нурберг І. згадав про зроблене ним порівняння продук- тивності сільгосптехніки за царської і підрадянської Росії, невіст- не для останньої [3, с. 143]. Утас П., навпаки, у своїх свідченнях про себе говорив по мінімуму, приділяючи увагу характеристиці кожно- го підозрюваного. За його словами, Кнутас І. був найбільш антира- дянсько налаштованим, Герман Х. найактивніше співпрацював із Го- асом, Нурберг М. частіше за всіх отримував іноземну валюту і ли- сти із Швеції, Галзас Ю. вихваляв життя у Швеції, маючи намір виї- хати з СРСР [3, с. 127–131]. Відчувається, що чоловік виніс для себе досвід із допитів 1933 р., побіжно визнаючи свою провину, він ак- центує увагу слідчих на злочинній поведінці інших. Думається, що для ДПУ його допит став одним із ключових, так як слова співника контрреволюційної організації, який покався, свідчили про правиль- ний напрям у веденні судового слідства.

Ще більше обтяжували провину обвинувачених їх родинні зв'язки. Так, у Нурберга І. син проживав у Швеції і був власником земельного наділу [3, с. 150]. Сигалет С. визнав себе сином курку- ля, який раніше володів 40 дес. землі та мав найманих робітників. За його словами, батько брав участь у розгромі Старошведського вол-

ревкома та збройному повстанні куркулів проти Радянської влади [3, с. 151]. Гінас А. визнала активне листування із рідними у Швеції на предмет дискредитації нсю Радянської влади [3, с. 178].

Треба зазначити, що поряд із визнанням звинуваченими листування з Гоасом в обмін на матеріальну і грошову допомогу, розміри цієї допомоги вказали лише Гінас А. і Нурберг І. Сума, отримана Гінас А. за 1932–1935 рр. розміром 20 крон, 4 фунта стерлінгів і 4 долара здається більше частиною допомоги, яку надавали шведи співвітчизникам під час голоду, а зовсім не платою за інформацію [3, с. 179].

Варто згадати, що протоколи допитів підозрюваних відрізнялися за обсягом. Наприклад, якщо показання Кнутаса І., Утаса ІІ., Нурберга І. та Сигалета С. є достатньо розлогими і містять чимало компроментуючої інформації, то свідчення Нурберга С., Нурберга М., Гінас А. та Германа Х. відрізняються стислим персліком простунків стосовно Радянської влади. Складається враження, що доля останніх була вирішена ще до допиту, основні ж зусилля були направлені на доведення провини перших.

Вирок суду був закопомірним для того часу. Вісім шведів були позбавлені життя, а їх близькі отримали тавро родичів ворогів держави. Лише у 1964 р. рідні дізналися правду про долю засуджених після їх помертної реабілітації.

Отже, кримінальні справи над шведами 1933 і 1937 рр. на мікрорівні відображували ті масштабні процеси, які мали місце в СРСР. Еміграція у Швецію, активна релігійна позиція, листування із рідними, незадоволення умовами життя в СРСР привернули до шведів увагу органів ДПУ, яка вилилася у судові позови із абсурдними звинуваченнями. У порівнянні із судовим процесом 1933 р., коли слідчі надавали допитам видимість законності залученням широкого кола свідків, повторними допитами та ін., суд над шведами 1937 р. з його одпобокими свідченнями та жорстоким вирокком відобразив зміну політичної лінії в країні, де було розпочато активну боротьбу з вигаданими ворогами держави.

Бібліографічні посилання

1. Алиева С.У. Так это было: Национальные репрессии в СССР. 1919–1952 годы / С.У. Алиева. – М., 1993. – 1025 с.

2. Голобородько Ю. В лабстах облуди і вигадок / Ю. Голобородько // Забуттю не підлягає. Нариси. Спогади. Оповідання. – Х., 1994. – С. 224–229.

3. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-4033, оп. 4, спр. 359: Уголовное дело по обвинению Кнугаса П. И., Нурберга И. П., Нурберга М. М., Сигалета С. С., Германа Х., Нурберга С., Гинас А. по ст. 54-6, 54-10 и 54-11 УК УССР. 258 л.

4. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-4033, оп. 9, спр. 85: Уголовное дело по обвинению Нурберга М. М., Сигалета С. С., Кнугаса А. Х., Андерсона К., Угаса П. Э. по ст. 54-10 УК УССР. 157 л.

5. *Кониц Ю.* Ресміграція шведського населення Херсонського округу в 1929 р. за документами Державного архіву Херсонської області / Ю. Кониц // Нариси з історії Бериславщини. – Вип. 3. – Х., 2001. – С. 132–139.

6. *Кропачев С. А.* Десять лет, изменившие страну. Проблемы отечественной истории и историографии середины 1930–1940-х годов / С. А. Кропачев. – Режим доступа : <http://www.kubanmemo.ru/library/Kropachev01/poland.php>

7. *Подкур Р.* Документы органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ / Р. Подкур, В. Ченцов. – Тернополь, 2010. – 372 с.

8. *Сергійчук В.* Земля, яка стала рідною. Зміївка. / В. Сергійчук, О. Данильченко // Нариси з історії Бериславщини. Вип. 3. – Х., 2001. – С. 124–131.

9. Стаття 54 Кримінального кодексу УРСР // Документи советского периода. – Режим доступа : <http://svatovo.lg.ua/people/reabil/docs/doc3.html>

10. *Хаустов В.* Репрессии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. / В. Хаустов. – Режим доступа : <http://www.memo.ru/history/nem/Chapter11.htm>

11. *Hedman J.* Gammalsvenskby. The true story of the Swedish settlement in Ukraine / J. Hedman. – Stockholm, 2005. – 77 p.

Надійшла до редколегії 22.12.2012